

UŽSIENIO VALSTYBIŲ PROBACIJOS TARNYBŲ VEIKLA

Doktorantas Tomas Mackevičius

Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Penitencinės teisės ir veiklos katedra
Valakupių g. 5, 2016 Vilnius
Telefonas 274 06 17
Elektroninis paštas vyra@centras.lt.

Pateikta 2003 m. spalio 16 d.

Parengta spausdinti 2004 m. kovo 1 d.

Pagrindinės sąvokos:

Probacija – baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma, teismo sprendimu taikoma nusikalstamas veikas padariusiems asmenims kaip sąlyginė alternatyva paskirtos bausmės atlikimui ir pasireiškianti nuteistųjų elgesio kontrole, priežiūra ir socialinių–pedagoginių priemonių taikymu.

Probacijos tarnyba – viena iš bausmių vykdymo sistemos institucijų, realizuojanti probaciją.

Parolis – tai teisės institutas, kurį realizuojant nuteistas už nusikalstamą veiką asmuo yra paleidžiamas iš laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietos prieš sueinant bausmės atlikimo terminui.

Keywords:

Probation service – an institution of punishment enforcement realizing probation.

Probation – is a form of realization of criminal responsibility that under the judgement of court is applied to offenders as a conditional alternative to inflicted penalty and that reveals itself in control, supervision of behavior of convicts and in application of social-pedagogic measures to them.

Parole – is an institute of law realizing which a convicted person is released from imprisonment before the end of a sentence.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjama užsienio valstybių – Jungtinių Amerikos Valstijų, Anglijos, Velso, Škotijos, Švedijos, Vengrijos, Čekijos, Japonijos, Indijos probacijos tarnybų vieta ir vaidmuo bausmių vykdymo sistemoje, probacijos tarnybų darbuotojų funkcijos ir veiklos turinys, personalo atrankos ir rengimo aspektai. Siekiama atskleisti kiekvienos šalies individualią patirtį šioje srityje, atsižvelgiant į tų valstybių baudžiamuosius, bausmių vykdymo įstatymus, teisminę praktiką, užsienio mokslininkų ir kitų autorių nuomones bei veikalus. Atsiribojus nuo bendrų teorinių samprotavimų apie probacijos tarnybos svarbą, analizės būdu pateikti siūlymai, kaip tikslingiau panaudoti užsienio valstybių probacijos tarnybų patirtį dirbant su asmenimis, nuteistais laisvės atėmimui alternatyviomis bausmėmis.

Temos aktualumas

Nesubalansuotas Lietuvos baudžiamoji ir bausmių vykdymo politika lėmė, kad šalyje įkalinimo įstaigos šiuo metu yra perpildytos. Esant tokiai padėčiai, pagrindinis laisvės atėmimo bausmės vykdytojų tikslas – paveikti sociume nepritapusį asmenį taip, kad šis pakeistų savo požiūrį į bendruomenės pripažįstamas ir saugomas vertybes, – tampa nerealu. Taigi prieštaraujama pasirinktam tikslui – lyg ir norėtusi, kad asmuo gyventų vadovaudamasis bendruomenės „rašytomis“ taisyklėmis, tačiau jis atskiriamas nuo tos bendruomenės ir uždaromas tokių pačių, bendruomeninių taisyklių nepripažįstančių, žmonių draugijoje, tikintis, kad nuteistas laisvės atėmimu asmuo pakeis savo požiūrą visuomenei naudinga linkme.

Keičiant susiklosčiusią padėtį, geresnių rezultatų reikėtų siekti dirbant pažangiausiai ir perspektyviausiai užsienio valstybių penitencinių sistemų ir jų darbuotojų darbo metodais. Probacijos (angl. *probation* – išbandymas) tarnyba – viena iš bausmių vykdymo sistemos institucijų, kurios efektyvumą lemia profesionali šios tarnybos darbuotojų veikla.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išanalizuoti užsienio valstybių probacijos tarnybų veiklą, ypatumus, pabrėžiant pranašumus, kuriuos būtų įmanoma pritaikyti Lietuvos bausmių vykdymo sistemos darbe.

Tyrimo objektas – užsienio valstybių probacijos tarnybų organizavimas ir veikla.

Tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti užsienio šalių probacijos tarnybų vietą ir vaidmenį bausmių vykdymo sistemoje;
- apžvelgti užsienio šalių probacijos tarnybų darbuotojų funkcijas ir veiklos turinį;
- apibūdinti užsienio valstybių probacijos tarnybų personalui keliamus kriterijus;
- išanalizuoti užsienio valstybių probacijos tarnybos veiklos efektyvumą lemiančius veiksnius ir priemones.

Straipsnyje taikomi aprašomasis, lyginamasis, loginis-analitinis metodai.

1. Užsienio šalių probacijos tarnybų vieta ir vaidmuo bausmių vykdymo sistemoje

Daugumoje Europos, Amerikos šalių, kai kuriose Azijos ir Afrikos valstybėse sukurtos specializuotos institucijos, taikančios įvairias alternatyvias įkalinimui bausmes. Tai – probacijos tarnybos.

Probacijos tarnyba – valstybinė, policijai ir kalėjimams nepavaldi institucija, kurios pavadinimas kilęs iš vienos labiausiai užsienyje paplitusių alternatyvios bausmės rūšių – probacijos. Probacijos tarnyba buvo įkurta JAV pirmoje XIX a. pusėje dviejų tuo metu taikytų bausmių rūšių – lygtinio nuteisimo ir bausmės vykdymo atidėjimo – pagrindu [1].

Užsienyje diskutuojama apie tai, kieno jurisdikcijoje turi būti alternatyvių įkalinimui bausmių vykdymo tarnyba: teismo, socialinės apsaugos institucijų, kalėjimų administracijos ar ji turėtų būti absoliučiai nepriklausoma sistema? Kokia turi būti jos vidinė struktūra?

Kiekviena valstybė sprendžia šį klausimą, atsižvelgdama į savo tradicijas bei galimybes. Anglijoje ir Velse probacijos tarnyba sukurta teritoriniu principu, yra savarankiška, tačiau dirba glaudžiai bendradarbiaudama su kalėjimų žinybomis. Kaip numatyta šių šalių įstatymuose, probacijos tarnyba pavaldi nepriklausomam vietiniam komitetui, susidedančiam iš taikos teisėjų ir visuomenės pagarbą pelnusių piliečių [2].

Škotijoje dalį alternatyvių bausmių taiko ir kai kuriuos viešuosius darbus organizuoja vietinės socialinės rūpybos institucijos, kurios pavaldžios vietiniams valdžios atstovams [3].

Švedijoje kalėjimų administracija ir probacijos tarnyba sudaro vieną žinybą – nacionalinę administraciją [4].

Japonijoje probacijos tarnyba priklauso Teisingumo ministerijai [5].

Indijos Biharo valstijoje probacijos tarnybos darbuotojai pavaldūs kalėjimų žinyboms, tačiau vykdo asmenų, atliekančių bausmę neizoliavus nuo visuomenės, priežiūros funkcijas [6].

Vengrijoje probacijos tarnybos darbuotojai, kontroliuojantys suaugusius asmenis, nu-teistus alternatyviomis įkalinimui bausmėmis, pavaldūs teismui [7].

1980–1990 m. kai kuriose JAV valstijose probacijos ir parolio (angl. „parole“ – lygtinis paleidimas nepasibaigus bausmės atlikimo laikui) tarnybos bei kalėjimų žinybos buvo su-jungtos į vieną sistemą. Probacijos tarnybai atstovauja Paramos teikimo bausmės atlikimui visuomenėje skyrius [8].

Čekijoje, įtraukus į bausmių vykdymo kodeksą alternatyvią įkalinimui bausmę ir vi-suomenei naudingus darbus, buvo sukurta speciali tarnyba, kurios darbuotojai yra profesio-nalūs ir kvalifikuoti teismo tarnautojai [9].

Galima teigti, kad, nepaisant įvairių šalių skirtingų bausmių vykdymo sistemos struk-tūrų, kiekvienoje tų šalių sukurta specializuota tarnyba, vykdanči alternatyvias įkalinimui bausmes. Dažniausiai tokia institucija yra probacijos tarnyba, kurios veikla iš esmės atitinka Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pataisos inspek-cijų veiklą. Būtent šis struktūrinis padalinys, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymą reglamentuojančiais įstatymais, vykdo bausmes ir kitas baudžiamąsias teises prievartos priemones nuteistojo neizoliuojant nuo visuomenės (viešųjų teisių atėmimą, teisės dirbti tam tikrą darbą ar užsiimti tam tikra veikla atėmimą, viešųjų darbų organizavimą, lais-vės apribojimą (kontroliuoti nuteistą padeda policija) bei lygtinai paleistų ir lygtinai atleistų asmenų priežiūrą). Tačiau esminis Lietuvos pataisos inspekcijų skirtumas nuo užsienio probacijos tarnybų yra šių tarnybų darbuotojų vykdomos funkcijos, veiklos organizavimas, darbo metodai ir būdai, personalo aprūpinimas, darbo krūvis, savanorių, visuomeninių (ne-vyriausybinų) organizacijų atstovų dalyvavimas nuteistųjų resocializacijos procese.

2. Probacijos tarnybos darbuotojų funkcijos ir veiklos turinys

Užsienio šalyse prasidėjus probacijos tarnybų veiklai, šių tarnybų darbuotojų pagrin-dinė funkcija buvo asmenų, paliktų atlikti bausmę visuomenėje, stebėjimas.

Tobulinant alternatyvių įkalinimui bausmių sistemą, dažniau taikant minėtas bausmes, keitėsi ir probacijos tarnybų funkcijos ir darbuotojų pareigos. Šiuo metu yra susiformavusios dvi pagrindinės funkcijos, kurias lėmė bausmių skyrimo tikslai: nuteistųjų ugdymas ir toles-nės jų nusikalstamos veikos užkardymas.

Probacijos tarnybų funkcijas galima sąlyginai pavadinti ikiteisminėmis ir poteisminė-mis. Kiekviena iš jų dar gali būti suskirstyta į antraeiles funkcijas [10].

Ikiteisminė funkcija probacijos tarnybos darbuotojų atliekama nusikalstamos veikos ty-rimo metu, kai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas atlieka būtiniausius tyrimo veiksmus. Poteis-minė funkcija vykdoma įsigaliojus teismo nuosprendžiui ir perėmus nuteistą probacijos tar-nybos priežiūron.

Vykdančią ikiteisminę funkciją, renkama informacija apie teisės pažeidėją. Tokia infor-macija padeda teismui parinkti ir paskirti efektyviausią konkrečiam asmeniui bausmės rūšį (laisvės atėmimą arba alternatyvią įkalinimui bausmę), atsižvelgus į nusikaltusio asmens to-lesnio elgesio prognozę ir resocializacijos tikimybę.

Ši funkcija, dar vadinama „socialiniu teisiamojo asmenybės tyrimu“, yra svarbi ir reikšminga ne tik teismui (tyrimo ir teismo posėdžio metu ne visada turima išsami infor-macija apie nusikaltusį asmenį), bet ir pačiam probacijos tarnybos darbuotojui (gaunama visa-pusiška informacija apie būsimą priežiūrimą jo resocializacijos programai sudaryti ir vykdyti, t.y. poteisminėi funkcijai atlikti). Jei nusikaltusiam asmeniui teismas skiria laisvės atėmimą, duomenys apie jį tampa ugdomojo poveikio programos pagrindu.

Ikiteisminė funkcija suskirstyta į antraeilės funkcijas: socialinį asmenybės tyrimą, preliminarus socialinio pranešimo apie teisės pažeidėją sudarymą, dalyvavimą teismo posėdžiuose.

Asmenybės socialinis tyrimas atliekamas keturiais pagrindiniais etapais.

Pirmajame etape iš policijos gaunami duomenys apie visus oficialiai registruotus ankstesnius teisės pažeidėjo teistumus.

Antrajame etape, bendraujant su teisės pažeidėju, parengiama jo „socialinė charakteristika“, t. y. jo biografija, gyvenimo sąlygos, lėmusios jo asmenybės formavimąsi.

Trečiajame etape atliekamas teisės pažeidėjo fiziologinis tyrimas, nustatoma jo fizinė ir psichinė būklė.

Ketvirtajame etape tikrinami ir tikslinami duomenys apie teisės pažeidėją, išsiaiškinama, kaip jį apibūdina asmenys, su kuriais jis gyveno ir dirbo.

Taigi socialinis teisės pažeidėjo asmenybės tyrimas yra specifinė kriminologinė ir socialinio psichologinio pobūdžio veikla, būdinga tik probacijos tarnybai, neturinčiai nieko bendra su įrodymų paieška ir vertinimu, teisės pažeidėjo kaltės nustatymu, nes tai atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai.

Atlikdamas socialinį asmenybės tyrimą, probacijos tarnybos darbuotojas ne tik turi turėti psichologijos ir pedagogikos žinių, bet ir asmeninių savybių, kadangi privalo bendrauti su įvairiomis asmenybėmis, tai yra teisės pažeidėju, jo artimaisiais, giminaičiais, kolegomis, draugais, bet ir sukelti kliento pasitikėjimą.

Tam, kad profesionaliai būtų atliktas socialinis asmenybės tyrimas, yra parengta daug pokalbio taktikos rekomendacijų. Pokalbio su teisės pažeidėju sėkmė labai priklauso nuo to, kokią nuomonę teisės pažeidėjas susidarys apie probacijos tarnybos darbuotoją. Teigiamą nuomonę suformuoja darbuotojo sugebėjimas užmegzti pokalbį bei tinkamai bendrauti: jo balso tembras, veido išraiška, manieros, įsigilinimas į pašnekovo problemas. Darbuotojas turi mokėti suprasti teisės pažeidėją ne tik kaip pareigūnas, bet ir kaip žmogus. Jis turi būti kantrus, taktiškas ir geranoriškas.

Tačiau socialinis asmenybės tyrimas neretai būna neefektyvus dėl daugelio grynai organizacinių sunkumų: darbuotojų užimtumo, nepakankamo jų profesinio pasirengimo, dėl nenustatytų normatyvinių tyrimo terminų.

Nepaisant to, šis teisės pažeidėjo asmenybės socialinis–kriminologinis tyrimas yra dažnai naudojamas praktiniame probacijos tarnybos pareigūnų darbe.

Teksaso valstijoje (JAV) nuo 1990 m. iki 2000 m. probacijos tarnybos darbuotojų atliktų asmenybės socialinių tyrimų skaičius padidėjo nuo 4635 iki 103 405 (2,131) procentų [11]. To meto įstatymai įpareigojo probacijos tarnybos darbuotojus, dirbančius su prižiūrimaisiais, atlikti tokių tyrimą [12]. Bet reikia turėti omenyje, kad Teksasas išsiskiria iš daugelio JAV valstijų savo griežta bausmių vykdymo sistema. Teksasas – viena iš 23 valstijų, kur griežčiausia bausmė ne tik skiriama, bet ir vykdoma. Nepaisant to, buvo nustatyta, kad padidėjo probacijos tarnybos pareigūnų prižiūrimų teisės pažeidėjų, kuriems teismo sprendimu buvo skirtos alternatyvios įkalinimui bausmės. 1992 m. prižiūrimųjų skaičius, palyginti su 1990 m., padidėjo 20 proc., o per dešimt metų (nuo 1990 m. iki 2000 m.) 64 proc. [13].

Socialinis asmenybės tyrimas baigiamas preliminarus socialinio pranešimo parašymu [14]. Pranešimo tikslas, specialistų nuomone, yra atsakyti į klausimą, ar nuteistojo buvimas visuomenėje, prižiūrint probacijos tarnybos darbuotojams, gali padėti jam pasitaisyti, ar jo paleidimas nekels pavojaus visuomenei?

Todėl pranešime turėtų būti analizuojamos šios pagrindinės problemos:

1. Nusikaltusio asmens elgesio motyvacijos vertinimas.
2. Ar terminuoto laisvės atėmimo bausmės skyrimas padės nusikaltusiam asmeniui pakeisti jo elgesio motyvaciją?
3. Ar visuomenei bus naudinga, jei nusikaltėliui bus skirta alternatyvi įkalinimui bausmė?
4. Ar pačiam nusikaltusiam asmeniui bus naudinga teismo skiriama bausmės rūšis?

Be to, JTO Tipinėse minimaliose taisyklėse dėl elgesio su nuteistais neįkalintais asmenimis taisyklėse (Tokijo taisyklėse) rekomenduojama atsižvelgti ir į nusikalstamos veikos aukos, jos artimųjų ir giminaičių interesus (15, p. 1.4), skiriant bausmę, nesusijusią su terminuotu laisvės atėmimu.

Pranešimas turi atitikti šiuos reikalavimus:

1. Padėti teismui priimti teisingą nuosprendį.
2. Padėti probacijos tarnybos darbuotojui nuteistojo resocializacijos procese;
3. Informacijos sisteminimas tolesniems moksliniams tyrinėjimams.

Kitas pranešimo tikslas yra nusikaltusio asmens, kaip asmenybės, pažinimas, jo problemų, poreikių ir elgesio išaiškinimas, veiksmų, lėmusių nusikalstamos veikos padarymą, nustatymas bei skirtingų individualaus darbo su konkrečiu nusikaltusiu asmeniu programų siūlymas.

Pranešime turi būti išsamiai informacija apie padarytą nusikalstamą veiką, ankstesni nusikaltusio asmens veiklos faktai (jei jų yra), nusikalstamos veikos aukos požiūris į nusikaltusį asmenį ir jo padarytą veiką, detali šio asmens biografija, jo medicininio tyrimo išvada, duomenys apie šeimą ir draugus, nusikaltusio asmens gyvenimo sąlygų ir gyventojų požiūrio į padarytą nusikalstamą veiką aprašymas. Pranešimas baigiamas rekomendacija teismui dėl galimo nuosprendžio. Rekomendacijos vykdymas nėra privalomas teismui, nes, objektyviai išanalizavęs gautą medžiagą, tik jis pats priims teisingą sprendimą – skirti nusikaltusiajam laisvės atėmimą ar alternatyvią jai bausmę.

Probacijos tarnybos darbuotojo, kaip teismo proceso dalyvio, pareigos vykdant iki-teismines funkcijas yra dalyvauti teismo posėdžiuose, teikti paaiškinimus dėl preliminarus socialinio pranešimo. Probacijos tarnybos darbuotojas, patvirtinęs pranešime parašytas išvadas, faktiškai imasi atsakomybės už teisiamąjį tuo atveju, jei jam bus skirta alternatyvi laisvės atėmimui bausmė.

Kaip jau minėta, antroji pagrindinė probacijos tarnybos darbuotojų funkcija yra poteisminė. Kiekvienas probacijos tarnybos darbuotojas prižiūri ir dirba su asmeniu, kuriam skirta alternatyvi įkalinimui bausmė, pagal minėtame socialiniame pranešime pasiūlytą specialią individualią resocializacijos programą. Taigi galima konstatuoti, kad, esant abipusiam teismo ir probacijos tarnybos bendradarbiavimui, šių institucijų funkcijų perimamumui ir tarpusavio ryšiui, kvalifikuotas ir sąžiningas vienos (ikiteisminės) funkcijos įvykdymas lemia kitos funkcijos (poteisminės) kokybę ir efektyvumą.

Pagrindinė probacijos tarnybos darbuotojo užduotis šiame etape – siekti socialiai ir psichologiškai paveikti teisės pažeidėjo asmenybę, sumažinti jo jaučiamą įtampą, baimę, nusivylimą, agresyvumą, nepasitenkinimą. Individualūs pokalbiai įvairiomis temomis, lankymas namuose, įprastinės jo aplinkos, draugų ir šeimos narių pažinimas padės ne tik pačiam darbuotojui geriau suprasti prižiūrimąjį, bet ir pasiekti visus resocializacijos procesui keliamus uždavinius.

Tinkamai pasirengęs nusikaltusio asmens priežiūros procesui probacijos tarnybos darbuotojas turi stengtis pažinti visas savo globotinio gyvenimo puses, stebėti jo fizinę, psichinę ir moralinę būklę, kontroliuoti jo laisvalaikį, aiškintis jo profesinius polinkius, žinių ir išsilavinimo siekimą. Nuteistojo priežiūra ir jo resocializacija grindžiama probacijos tarnybos darbuotojo ir nusikaltusiojo pasitikėjimu, nes darbuotojas ne tik nuolat stebi globotinio patisos procesą, bet ir, esant poreikiui ir galimybėms, jį kontroliuoja bei koreguoja.

Būtina efektyvaus bausmės vykdymo sąlyga probacijos tarnybos darbuotojui yra pozityvaus nuteistojo požiūrio į vykdomą su juo darbą suformavimas. Jis lemia nusikaltusio asmens savanorišką ir motyvuotą dalyvavimą resocializacijos programoje, keliamų jam tikslų pasiekimą.

Probacijos tarnybos darbuotojų antraeilės funkcijos šiame etape yra bendravimas su nusikaltusiuoju, įvairių ataskaitų apie prižiūrimąjį rašymas ir teikimas teismui bei probacijos tarnybai. Paskutinės antraeilės funkcijos atlikimas, tai yra pranešimų ir ataskaitų rašymas, užima didžiausią tarnybos laiko dalį.

Siekdami, kad ugdomasis poveikis nuteistiesiems būtų efektyvus, dar 1950 m. Amerikos specialistai įdiegė šias poveikio nuteistiesiems metodikas [16]:

1. „*Manipulative techniques*“ („manipuliacinė technika“), kurios tikslas – sukurti teigiamus pokyčius prižiūrimojo aplinkoje, būtent: pakeisti jo gyvenimo ir buities sąlygas, patobulinti jo darbo, profesijos, veiklos rūšies įgūdžius, pagerinti materialinę gerovę, taip pat sudaryti sąlygas, kad būtų nutraukti ryšiai su asocialia aplinka, suteikta pagalba sprendžiant šeimos konfliktus ar kuriant šeimą.

2. „*Executive technique*“ („vykdomoji technika“), kurios tikslas – įvairių visuomeninių organizacijų pasitelkimas. Kai kur JAV panašios organizacijos atlikdavo nuo 73 iki 98 proc. probacijos tarnybos darbuotojų darbo, teikdami įvairaus pobūdžio pagalbą nuteistiesiems resocializacijos procese.

3. „*Guidance technique*“ („vadovavimo technika“). Jos tikslas – pozityvus poveikis prižiūrimajam ir jo elgsenos, mąstymo ir gyvenimo kontrolė atliekama bendraujant, konsultuojant ir teikiant įvairaus pobūdžio patarimus, paremtus pedagogikos, psichologijos, savojo gyvenimiškojo patyrimo žiniomis bei įgūdžiais.

4. „*Counselling techniques*“ („konsultavimo technika“). Ši metodika – tai prižiūrimojo konsultavimas psichoanalizės būdu. Probacijos tarnybos darbuotojas privalo gerai išmanyti psichiatrijos ir psichoterapijos pagrindus.

Be individualios ugdomosios veiklos, probacijos tarnybos darbuotojai aktyviai taiko grupinio darbo ir poveikio nuteistiesiems metodus.

Šefildo (Anglija) probacijos tarnyba organizuoja darbą su moterimis, nuteistomis įvairiomis alternatyviomis laisvės atėmimui bausmėmis, pagal grupinio poveikio programą [16]. Susitikimai vyksta kartą per savaitę nuo 10 val. ryto iki 15 val. dienos. Programos dalyvėms numatyti pietūs, kurie apmokami iš biudžetinių probacijos tarnybos lėšų, be to, kompensuojamos kelionės išlaidos. Moterys, turinčios vaikų iki 5 metų, tam, kad nepraleistų užsiėmimų, gali atsivesti juos ir palikti vietinės socialinės tarnybos darbuotojų priežiūrai. Programoje numatytos paskaitos, pokalbiai, diskusijos. Susitikimų metu aptariamos ir analizuojamos tokios problemos: nusikalstamumas (ypač moterų), narkomanija, alkoholizmas, rūkymas, šeimos konfliktai, prievarta šeimoje, prievarta prieš vaikus, rasinė diskriminacija, darbas ir išsilavinimas. Vyksta šviečiamieji bei psichologinio pobūdžio pokalbiai apie sveikatos apsaugą, geros fizinės formos ir išvaizdos palaikymą, savigarbą ir pasitikėjimą savimi. Programoje yra numatyta ir kultūrinė programa. Kartą per dvi savaites apsilankoma teatruose, muziejuose, parodose ir kituose renginiuose.

Pagal šią programą dirbama dešimt mėnesių. Programos dalyvių lankomumas kontroliuojamas, pavyzdžiui, susirgus būtina pristatyti gydytojo pažymą.

Užsiėmimų metu draudžiama vartoti narkotikų ir alkoholinių gėrimų, rūkyti, turėti ginklų, žaisti azartinius lošimus, naudoti prievartą ar nepagarbiai elgtis vieniems su kitais.

Apie visus nustatytų taisyklių pažeidimus programos vadovas informuoja probacijos tarnybos darbuotoją, tiesiogiai prižiūrintį nuteistą. Piktybiniai, dažni pažeidimai yra pagrindas teikti teismui prašymą dėl būtinumo peržiūrėti prižiūrimajam skirtą nuosprendį dėl bausmės rūšies pakeitimo.

Švedijoje, Norčopingo mieste, straipsnio autorius dalyvavo probacijos tarnybos darbuotojo susitikime su savo priežiūrimais nuteistaisiais, atliekančiais įvairias alternatyvias laisvės atėmimui bausmes – viešuosius darbus, probaciją, lygtinę pataisą. Tokio pobūdžio susitikimai vyksta kartą per savaitę, neformalioje aplinkoje. Probacijos tarnybos darbuotojų organizuotų pietų metu šnekamasi įvairiausiomis temomis – apie darbą, mokymąsi, šeimos naujienas, politiką. Pokalbių metu aiškinamasi, kokia kiekvieno prižiūrimojo psichinė bei moralinė savijauta. Šių susitikimų metu formuojami kolektyvinio bendravimo įgūdžiai. Baigiantis susitikimui apsilankoma baseine. Kiekvieną vasarą prižiūrimųjų asmenų grupė, vadovaujama probacijos tarnybos darbuotojo, vyksta į savaitės trukmės ekskursijas ar žygius.

Vykdydamas teisminę funkciją, probacijos tarnybos darbuotojas atlieka ne tik nuteistojo ugdomąjį darbą, bet, kaip pareigūnas, privalo realizuoti ir kontroliuoti paskirtos

bausmės vykdymą. Pareigūnas, veikdamas valstybės vardu, vadovaudamasis įstatymais, privalo, esant reikalui, taikyti prižiūrimajam sulaikomasias priemones, teisių apribojimus, susijusius su viena ar kita bausmės rūšimi. Be to, pareigūnas kontroliuoja ir prižiūri, kaip nuteistasis vykdo savo pareigas, nuolat įstatymo numatytais terminais rengia ataskaitas vadybei ir teismui, kaip vykdoma bausmė, konkretaus nuteistojo pataisos ypatumus ir laipsnį, lygtinį paleidimą, neatlikus skirto bausmės laiko, ar alternatyvios bausmės pakeitimą laisvės atėmimu, jei prižiūrimasis nevykdo nustatytų sąlygų.

Galima teigti, kad probacijos tarnybos poteisminė funkcija (socialinio darbo taip pat) turi du glaudžiai susijusius socialinio ir teisinio pobūdžio tikslus – gražinti visuomenei įstatymams paklūstantį pilietį bei vykdyti teisės taikymo funkciją.

Pastaruoju metu kai kuriose šalyse (Švedijoje, Anglijoje ir Velse) probacijos tarnyba pradėjo vykdyti ir trečiąją funkciją – dirbti su žmonėmis, laikomais tardymo izoliatoriuose arba atliekančiais laisvės atėmimo bausmę panašiose tokio pobūdžio įstaigose [17].

Probacijos tarnybos darbuotojai atlieka tokių įtariamųjų ar kaltinamųjų socialinį tyrimą, nepaisant, kad šių izoliavimas yra susijęs su itin sunkiais nusikaltimais, už kurių padarymą baudžiama laisvės atėmimu. Probacijos tarnyba traktuoja šiuos asmenis kaip savo potencialius prižiūrimuosius, siekdama surasti argumentų, pateisinančių tokių asmenų palikimą visuomenėje.

Švedijos probacijos tarnybos darbuotojų požiūris į darbą su kalėjimuose esančiais asmenimis panašus [18]. Atsižvelgdami į tai, kad pagal įstatymus kiekvienas nuteistasis (išskyrus piktybiškai pažeidinėjančius režimą ar padariusius naujas nusikalstamas veikas) lygtinai anksčiau, nei numatyta, paleidžiamas po to, kai atlieka du trečdalius paskirtos bausmės laiko, probacijos tarnybos darbuotojai faktiškai pradeda darbą su būsima prižiūrimaisiais jau kalėjime. Taip pasiekiamas ugdomojo poveikio nuteistajam tęstinumas: darbas su nuteistuoju pradedamas dar kalėjime ir tęsiamas už jo ribų, vykdant priežiūrą ir kontrolę.

Londono Brikstono kalėjime bendromis kalėjimo personalo ir probacijos tarnybos personalo pastangomis vykdomas grupinis darbas su nuteistaisiais, kurio tikslas – nuteistųjų pataisa, keičiant jų pažiūras, įsitikinimus, motyvaciją, orientuojantis į neprieštaraujantį įstatymams gyvenimo būdą, socialinių įgūdžių formavimas, įvairios pagalbos, susijusios su išsilavinimo ar darbo problemomis, nuteistiesiems teikimas [2].

Užsiėmimai su grupe vyksta dvi savaites kiekvieną dieną po penkias valandas. Yra numatyta pietų pertrauka.

Užsiėmimų, kuriuos veda kalėjimo, probacijos tarnybos darbuotojai, nevyriausybinių organizacijų atstovai, pakviesti aukštųjų mokyklų dėstytojai, metu organizuojamos paskaitos, pokalbiai, grupiniai žaidimai, diskusijos aktualiais nuteistiesiems klausimais, analizuojamos įvairios psichologinio pobūdžio problemos, šnekama tokiomis temomis kaip „Koks aš?“, „Mes visi nusikaltėliai“, „Mano gyvenimo linija“. „Smegenų šturmo“ metodais individualių ir kolektyvinių žaidimų metu, sprendžiant įvairius testus ir užduotis, įkalintieji skatinami suvokti, kad jiems būtina keisti savo gyvenimą, jausti atgailą ir užuojautą savo aukai, suvokti narkotikų ir alkoholio žalą.

3. Probacijos tarnybos personalas

Anksčiau išdėstyta probacijos tarnybos funkcijų ir darbuotojų darbo turinio analizė leidžia daryti išvadą, kad alternatyvių bausmių vykdymo lygis ir efektyvumas labai priklauso nuo reikalavimų, keliamų probacijos tarnybos darbuotojams, darbuotojų profesinio pasirengimo lygio, aprūpinimo.

Darbuotojams skiriamos labai sudėtingos užduotys, tuo pat metu jiems keliami labai aukšti reikalavimai: aukštasis išsilavinimas, asmeninis tinkamumas ir t. t. Probacijos tarnybos darbuotojui keliami reikalavimai gali būti suskirstyti į tris grupes [19]:

1. Formalūs požymiai – amžius, lytis, išsilavinimo lygis, bazinis išsilavinimas.

Įstatymai nenumato personalui amžiaus cenzos. Renkantis darbuotojus, pirmenybė teikiama asmenims, ne jaunesniems kaip trisdešimties metų, turintiems pakankamą gyvenimo patirtį.

Dirbti su atskiromis nepilnamečių ar moterų grupėmis priimamos moterys, nors dažniausiai pirmenybė teikiama vyrams.

Teoretikai reikalauja, kad darbuotojai turėtų bazinį humanitarinį išsilavinimą – juridinį, pedagoginį, psichologinį, nors dauguma tarnautojų turi vidurinį išsilavinimą ir specialųjį profesinį parengimą, gautą specializuotose mokymo įstaigose.

2. Žinios, sugebėjimai ir įgūdžiai. Jie būtini kiekvienam probacijos tarnybos darbuotojui, atliekant savo tiesiogines pareigas.

Probacijos tarnybos darbuotojai savo darbe turėtų remtis jurisprudencijos, sociologijos, pedagogikos ir socialinės psichologijos, medicinos žiniomis.

Probacijos tarnybos darbuotojui būtini bendravimo su įvairiais žmonėmis įgūdžiai, sugebėjimas teisingai įvertinti ir analizuoti situaciją, aplinką, žmogaus poelgius ir veiksmus, mokėjimas daryti teisingas išvadas ir prognozes. Būtina mokėti aiškiai dėstyti savo mintis žodžiu ir raštu, siekti naujų žinių, nuolat tobulinti savo kvalifikaciją.

3. Asmenybės charakteristikos – tai žmogaus savybių visuma, pavyzdžiui, užuojauta, humaniškumas, emocionalumas, reiklumas sau ir žmonėms, komunikabilumas ir kt.

Asmenybės ypatumai išsiaiškinami pokalbio su kandidatu, pretenduojančiu į konkrečias pareigas, metu arba pagal testavimo ir anketavimo rezultatus.

Kadangi probacijos tarnyba yra valstybinė žinyba, savo darbuotojams, turintiems įvairių socialinių ir teisinių garantijų, mokanti gana didelius atlyginimus, darbas joje, kaip ir kalėjimų įstaigoje, laikomas jei ne prestižiniu, tai bent jau pageidaujamu ir vertinamu. Todėl konkursas probacijos tarnybos darbuotojo pareigoms eiti yra populiarus – vidutiniškai 10 kandidatų pretenduoja į vieną darbo vietą (Anglijoje).

Kaip ir į kalinimo įstaigą, į probacijos tarnybą darbuotojai priimami konkurso būdu bandomajam laikotarpiui, vertinant, ar kandidatas atitinka anksčiau išvardytus reikalavimus. Bandomojo laikotarpio metu naujai priimtas darbuotojas išeina pirminio parengimo darbui mokymo kursą, kurio trukmė 2–4 savaitės. Pradėjęs dirbti, naujasis darbuotojas gali pats įsitikinti, kaip jam sekasi atlikti pavestas pareigas, o probacijos tarnyba turi galimybę nustatyti jo tinkamumą šiam darbui.

Darbuotojai, darbu įrodę savo tinkamumą dirbti bei būti paaukštinti (nuo žemutinės grandies darbuotojo, vykdančio tiesioginę priežiūrą, iki konsultanto, grupės vadovo, skyriaus, poskyrio ar centrinės žinybos vadovo), siunčiami kelti kvalifikaciją probacijos tarnybos profesinio rengimo centre. Profesinis parengimas nenumato aukštojo išsilavinimo, tačiau jo siekimas ir įgijimas universitetuose ir koledžuose visokeriopa skatinamas.

Darbuotojų kvalifikacijai kelti reguliariai organizuojami seminarai, kurių metu yra aptariami praktinio darbo klausimai, analizuojamos praktiniame darbe kylančios problemos, dalijamasi patirtimi. Seminarų dalyviai aptaria darbo su nuteistaisiais įvairioms laisvės atėmimui alternatyvioms bausmėms grupėmis metodus ir būdus: žaidimus, kurių metu prižiūrimieji susipažįsta vienas su kitu, psichologinio poveikio rūkoriams metodiką, darbo su linkusiais į narkomaniją, alkoholizmą, būdus ir kt. Seminaro metu rodoma įvairios tematikos vaizdinė medžiaga, pavyzdžiui, piešiniai, schemos ir lentelės, akivaizdžiai ir netradiciškai iliustruojantys ir įrodantys narkotikų ir alkoholio žalą. Psichologijos žinių pagrindu parengta medžiaga turi stiprų emocinį ir psichologinį poveikį nuteistiesiems.

Išvados

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pataisos inspekcijų (toliau – pataisos inspekcijos) veikla atitinka užsienio probacijos tarnybų veiklą – jos vykdo alternatyvias laisvės atėmimui bausmes. Tačiau, manytume, kad ateityje tobulinant pataisos inspekcijų veiklą bei siekiant sumažinti įkalinimo įstaigų perpildymą, reikėtų

pataisos inspekcijoms pavesti atlikti ikiteisminį socialinį teisės pažeidėjo asmenybės tyrimą, kurio ataskaita būtų pateikiama teismui prieš šiam priimant apkaltinamąjį nuosprendį, o tai užsienio valstybėse sąlygoja alternatyvių laisvės atėmimui bausmių taikymo pirmenybę.

Minėtas pasiūlymas yra daugiau diskusinio pobūdžio, kadangi pasikeitus pataisos inspekcijų statusui prireiktų spręsti personalo aprūpinimo problemas:

- atsižvelgiant į pataisos inspekcijų vykdomą funkciją įvairovę ir sudėtingumą bei aki-vaizdų personalo trūkumą¹, reikėtų padidinti personalo skaičių, pritraukiant visuomeninių organizacijų narius;
- atsižvelgus į užsienio valstybių patirtį, personalui rengti, jo kvalifikacijai kelti būtina organizuoti specializuotą mokymą pagal pažangiausias poveikio nuteistiesiems meto-dikas;
- būtina reguliariai rengti mokslines, metodines ir praktines konferencijas, seminarus aktualiais teoriniais ir praktiniais alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo klausimais.

Visa tai vertinant teigtina, kad atsiras tam tikrų organizacinių–teisinių pataisos inspek-cijų veiklos pokyčių, todėl tai reikėtų taikyti projektu, eksperimentu.

LITERATŪRA

1. **Hough M., Hamai K., Ville R., Harris R., Zvekic U.** Probation Round the World / A comparative study. – London & New York, 1995.
2. **Целмс Г.** Статя. Уроки английского: Пробация – пока перевода не знаем. Сборник публика-ций – права человека (498). 2002.
3. <http://www.britanica.com>.
4. **Bosf. Svenson.** Criminal Justice Systems in Sweden. – Göteborg, 1995.
5. **Преступление** и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии. – Москва, 1991.
6. **Стерн В.** Альтернативы тюремному заключению в развивающихся странах. – Renal Reform International, 1999.
7. <http://www.socium.org.ru>
8. **Крылова Н. Е., Серебрякова А. В.** Уголовное право современных зарубежных стран. – 1997.
9. <http://www.penalreform.org>
10. **Уголовное** право зарубежных государств. Общая часть: учебное пособие / Под ред. и с пре-дисл. И. Д. Козочкина. – Москва: Омега–Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003.
11. <http://www.lindesmith.org>
12. **Власов И. С.** Уголовное право США. – Москва: Юрид. Лит., 2001.
13. **Сергевнин В.** США и Канада: новое в развитии пенитенциарных систем // Преступление и наказание. 2002.
14. **Жданов Ю. Н., Лаговская Е. С.** Европейское уголовное право: перспективы развития. – Междунар. отношения, 2000.
15. **1990 m.** Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 45/110, kuria patvirtintos Jungti-nių Tautų standartinės minimalios su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taisyklės (Tokijo tai-syklės). <http://www.lrs.lt>
16. **Davis J.** On the Prisoners Development Group. – Brixton Prison Probation Department, 2000.
17. **Жидкова О. А., Крашенинникова Н. А.** История государства и права зарубежных стран: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Часть 2. – Москва, 1998.
18. <http://www.kvv.se/>
19. **Кемпас М. и др.** Учебный центр персонала пенитенциарных учреждений. – Москва, 1999.

---

¹ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Pataisos inspekcijų skyriaus duomenimis, vienam pataisos inspekcijos pareigūnui vidutiniškai tenka vykdyti 110 nuteistųjų elgesio kontrolę, jų priežiūrą ir koordinuoti socialinės paramos jiems teikimą, tačiau kai kuriuose Lietuvos miestuose ir rajonuose darbo krūvis gali būti ir dar didesnis (iki 160 nuteistųjų).

Activity of Foreign Probation Services

Doctoral Candidate Tomas Mackevičius

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article “Activity of foreign probation services” analyses the peculiarities of work activity of foreign probation services (probation services – public institutions, not subordinated to police and prisons, and the name of which comes from alternative kinds of punishment, i.e. probation), emphasizes qualities that might be applied in the work of Lithuanian system of punishment enforcement while applying alternatives to custodial penalty. It analyses the place and role of probation services in the punishment enforcement system, the functions and content of activity of the probation service staff, their selection and training aspects and practical experience in different foreign countries, such as USA, England, Wales, Scotland, Sweden, Hungary, Szechia, Japan and India. Dissociating itself from common theoretical reasoning about significance of the service it reveals individual experience of every country in the sphere on the ground of penal and of punishment enforcement laws, of legal practice and opinions and works of foreign scientists and other authors. The article reveals the content of the activity of probation services at pre-trial and post-conviction periods in connection with resocialization of inmates which is not implemented by the correctional inspections – the analogue of foreign probation services subordinated to Prison Department at Ministry of Justice of the Republic of Lithuania. It also analyses social research of the personality of an offender done by foreign probation services, i.e. four main stages of the research. The article reviews the content and the significance of social report on an offender, the selection and presentation of the material. The article also reviews modern methods used directly in practical work by foreign specialists (eg. “Manupalative techniques”, “Executive technique”, “Guidance technique”, “Counselling techniques”). Besides individual educational activity it reviews the methods of inmates’ work in groups that are actively used by the workers of probation services. It analyses the tasks and demands for the workers of foreign probation services: educational attainments, personal and professional suitability and etc., also deals with in-service training. It also analyses factors and means that decide the effectiveness of the activity of foreign probation services. Descriptive, comparative and logical-analytic methods, permitting to formulate concrete suggestions of what should be done in order the activity of correctional inspections subordinated to the Prison Department at Ministry of Justice of the Republic of Lithuania gained character of resocialization work, that is for rather a long time being realized in foreign countries and gives positive results, have been used in the article. Thus the article analyses factors and means that decide the effectiveness of the activity of foreign probation services. In the way of analysis the suggestions are presented how to use more expediently the experience of foreign probation services in work with offenders, grounding the pre-trial social person’s research and the necessity of legalization of drawing up and presenting the pre-trial report for trial, for more effective results.

